

## ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

*Стаття присвячена висвітленню структури та основних результатів проведення авторської психолого-педагогічної програми розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. В результаті проведення психолого-педагогічної програми розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці порівняні показники експериментальної та контрольної груп і їх динаміці. Окреслено подальші перспективи наукового пошуку.*

**Ключові слова:** смисложиттєві орієнтації, юнацький вік, розвиток, формувальний експеримент, результати дослідження.

**Постановка проблеми.** На основі здійсненого аналізу емпіричних даних експериментального дослідження розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці було виявлено загальну соціально-психологічну картину розвитку досліджуваного феномену, а саме: проаналізовано показники розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, вз'язок індивідуально-біологічних та соціально-детермінованих факторів з такими критеріями розвитку смисложиттєвих орієнтацій, як осмисленість життя, рівень рефлексії, потреба в досягненні та духовний потенціал, а також зв'язок цих критеріїв між собою.

Також проаналізовано структуру смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, виокремлено групи юнаків за рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій (низький, середній, високий), виявлено динаміку смисложиттєвих орієнтацій та виділено класи смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці (орієнтація на себе, орієнтація на інших, орієнтація на світ), які утворюють ієрархію досліджуваного феномену.

Експериментальні дані засвідчили недостатньо високий рівень розвитку смисложиттєвих орієнтацій серед представників юнацького віку. Це зумовило необхідність створення й проведення у рамках формувального експерименту авторської психолого-педагогічної програми розвитку досліджуваного феномену як елементу психолого-педагогічного супроводу в навчально-виховному процесі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Важливими для розробки психолого-педагогічної програми й проведення формувального експерименту стали відповідні наукові положення: особистісно-орієнтованого підходу (А. Адлер, Л.С. Виготський, А. Маслоу, В.В. Рибалка, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та інші); діяль-

нісного підходу (Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонтьєв, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн та інші); духовно-орієнтованого та вчинкового підходів (І.Д. Бех, І.С. Булах, А.Ц. Гармаєв, Р.М. Грановська С.Д. Максименко, В.А. Роменець, С.О. Ставицька, Е.О. Помиткін та інших).

Також були розглянуті дотичні до теми нашого дослідження дисертаційні роботи, в яких висвітлені психологічні особливості розвитку, становлення й формування смисложиттєвих й ціннісних орієнтацій в юнацькому віці (Т.Г. Авдєєвої, Н.І. Аркадевої, А.В. Горбачової, Х.М. Дмитренко-Карабин, Є.В. Соколової, А.А. Скрипкіна).

**Мета статті** полягає у висвітленні структури та основних результатів проведення авторської психолого-педагогічної програми розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці.

**Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.** На сьогодні в освітньо-виховній системі формується культура психолого-педагогічної підтримки (супроводу) з метою вирішення завдань особистісного розвитку юнаків і дівчат в умовах освітнього процесу. Пріоритетною метою здійснення психолого-педагогічного супроводу в навчальних закладах є забезпечення успішного процесу виховання, особистісного зростання, самореалізації та соціалізації.

Важливим елементом психолого-педагогічного супроводу розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку є розроблена й проведена в рамках формувального експерименту психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. Її проведення передбачало розуміння внутрішніх закономірностей розвитку особистості в онтогенезі.

Головний вектор для розробки авторської психолого-педагогічної програми розвитку смисло-

життєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці визначили: концепція духовного розвитку особистості Е.О. Помиткіна та психолого-педагогічна теорія вчинку І.Д. Бежа. У наукових доробках цих вчених визначено ключові засади для реалізації вищезазначеного «завдання стратегічної важливості» [4, с. 5] у контексті розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці.

Спираючись на вищенаведені наукові підходи й доробки, було визначено ряд основних психолого-педагогічних заходів, що увійшли до структури авторської психолого-педагогічної програми розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. Вона включала в себе: проведення лекційно-дискусійних занять з юнаками та дівчатами; проведення психологічних тренінгів з учасниками експериментальної групи формульованого експерименту; організацію зустрічей з носієм високих духовних цінностей й смисложиттєвих орієнтацій; здійснення духовно-практичної дії (вчинку). Також психолого-педагогічна програма включала такі додаткові заходи: проведення консультаційної роботи з педагогами та психологами (за бажан-

ням) тих навчальних закладів, учні та студенти яких увійшли до груп учасників формульованого експерименту; проведення консультаційної роботи з батьками (за бажанням), діти яких увійшли до груп учасників формульованого експерименту.

Обов'язковою складовою кожного «структурного елементу» (психолого-педагогічного заходу) є зворотній зв'язок від учасників експерименту. Цей складник забезпечує психолога-педагога можливістю фіксувати для себе результативність розвивальної програми на кожному етапі її проведення і вносити, за потребою, необхідні змістовно-стратегічні корективи. Зауважимо, що всі ці заходи мають практично-орієнтований характер і є рівнозначно важливими. Вони здійснюють одночасно інформаційно-мотиваційний та трансформаційно-інтегруючий комплексний вплив на особистість юнака, спрямований на активізацію процесу переосмислення свого життя, переоцінки наявних смислів і цілей, розвитку здатності до смисложиттєвої рефлексії та мотивації досягнення, а також – розвитку смисложиттєвих орієнтацій і духовного зростання.

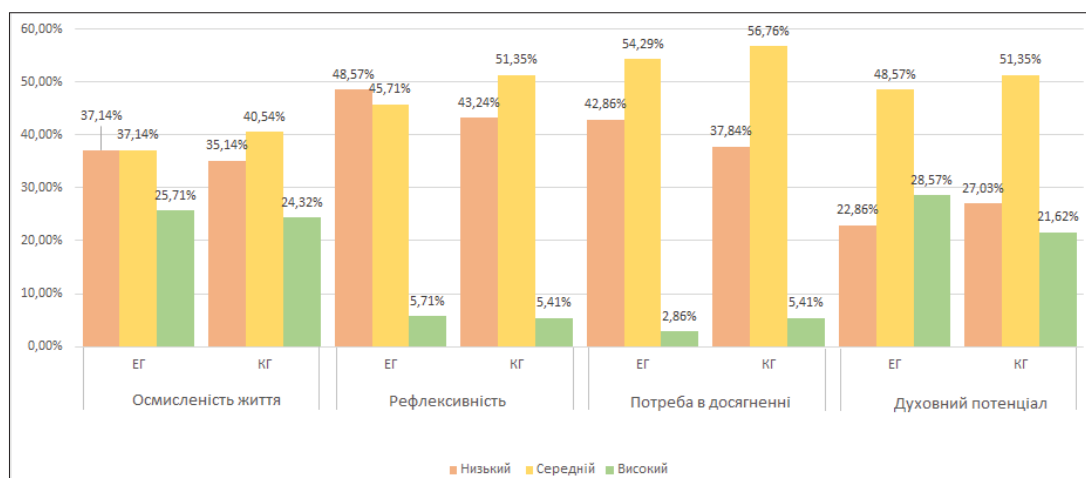


Рис. 1. Рівні прояву за показниками розвитку смисложиттєвих орієнтацій в експериментальній та контрольній групах (перше вимірювання) на етапі формульованого експерименту

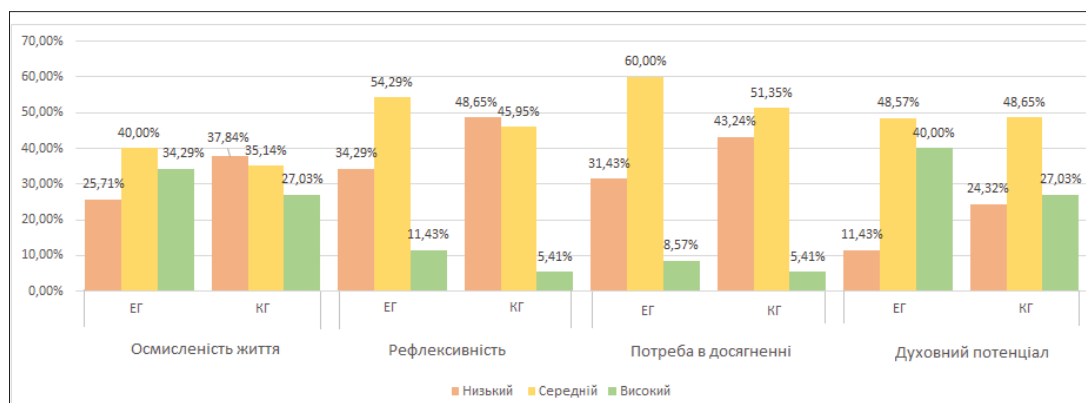


Рис. 2. Рівні прояву за показниками розвитку смисложиттєвих орієнтацій в експериментальній та контрольній групі (друге вимірювання) на етапі формульованого експерименту

Логіка розуміння процесу розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків (в умовах апробації розробленої програми) передбачала чергування зазначених психолого-педагогічних заходів замість їх блокового подання. Отже авторська психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій розрахована на проведення 12 зустрічей протягом трьох місяців, загальною тривалістю близько 17 годин (не враховуючи час потрібний для здійснення духовно-практичних дій, вчинків за межами групи).

Психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці була апробована в рамках проведеного формувального експерименту.

Для участі у формувальному дослідженні були обрані юнаки, що увійшли до групи з найнижчим рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій (після проведення констатувального експерименту). Всього в формувальному експерименті взяли участь 72 юнаки, з них 35 увійшли до експериментальної групи і проходили розроблену психолого-педагогічну програму; 37 увійшли до контрольної групи, що не брала участі в програмі.

Для дослідження впливу психолого-педагогічної програми і виключення впливу неврахованих зовнішніх змінних обидві групи одночасно пройшли повторне оцінювання за методиками: «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д.О. Леонтьєва, «Здійснення бажань» Е.О. Помиткіна, «Дослідження системи життєвих смислів» В. Ю. Котлякова, «Духовний потенціал особистості» Е.О. Помиткіна, «Опитувальник рефлексивності» А. В. Карпова, «Опитувальник потреби в досягненні» Ю.М. Орлова.

За результатами цього оцінювання не виявлено відмінностей між експериментальною та контрольною групами, що говорить про еквівалентність груп та коректність їх порівняння (рис. 1).

Після проведення психолого-педагогічної програми нами було порівняно показники експериментальної та контрольної груп і їх динаміку. Зокрема, проводилося порівняння рівня виразності критеріїв розвитку смисложиттєвих орієнтацій та актуалізованих орієнтацій, цінностей та смислів у юнаків. Для статистичного аналізу результатів, зокрема дослідження значимості, сили та напряму відмінностей, між групами використовувався однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA, критерії t-test (Student's t) для залежних вибірок та критерій сили ефекту відмінностей d-Cohen.

В результаті порівняння даних експериментальної та контрольної групи виявлено значимі відмінності за показниками критеріїв розвитку смисложиттєвих орієнтацій. Спостерігаються відмінності між ними за усіма показниками розвитку смисложиттєвих орієнтацій з тенденцією до збіль-

шення частки низьких показників та зменшення частки високих показників у контрольній групі, порівняно з експериментальною (рис. 2).

Цей результат помітно відрізняється від порівняння експериментальної та контрольної групи за першим вимірюванням. Це говорить про те, що вплив та зміни в експериментальній групі були зумовлені саме спланованим психолого-педагогічним впливом, а не побічними змінними з плином часу.

Аналіз значимості та сили відмінностей між показниками критеріїв розвитку смисложиттєвих орієнтацій в експериментальній та контрольній групі представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Аналіз значимості та сили відмінностей між показниками критеріїв розвитку смисложиттєвих орієнтацій в експериментальній та контрольній групі**

Критерії	ANOVA P <sub>3</sub>	d-Cohen
Духовний потенціал	0,000	1,072
Рефлексивність	0,000	0,593
Потреба в досягненні	0,023	0,500
Осмиленість життя	0,000	0,870

Відповідно до результатів, за критерієм сили ефекту d-Cohen різниця між середніми значеннями має значний вплив на результат. Зокрема, показники «потреби в досягненні» та «рефлексивності» помірно збільшилися (на середньому та вищому за середній рівні). Водночас різниця в середніх значеннях за показником «осмиленість життя» має досить виражений вплив. Та найсильніша сила ефекту відмінностей спостерігається за показником «духовного потенціалу».

**Висновки.** Отже проведена психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків значно вплинула на підвищення рівня осмиленості життя та духовного потенціалу, також вона має виражений вплив на рівень рефлексивності та потреби в досягненнях. В експериментальній групі спостерігається значуща зміна за критеріями розвитку смисложиттєвих орієнтацій та структури смисложиттєвих орієнтацій: у юнаків актуалізуються соціальні цінності, смисли самореалізації, альтруїстичні та когнітивні смисли. Це свідчить про формування більш активної та усвідомленої позиції щодо власного життя, появу орієнтацій не лише на власні потреби, але і на інших людей, збільшення усвідомленості загалом. Тобто, розроблена психолого-педагогічна програма є дієвим та ефективним інструментом розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці.

В результаті проведеного емпіричного дослідження було виявлено, що основні структурні компоненти смисложиттєвих орієнтацій юнаків і

дівчат – це цінності, смисли та характер суб'єктності, який виявляється у мірі відповідальності за власне життя, цілеспрямованості та, загалом, в активній життєвій позиції. Усі ці компоненти розподіляються на три класи смисложиттєвих орієнтацій за своїм змістом («орієнтація на себе», «орієнтація на інших», «орієнтація на світ»). З розвитком смисложиттєвих орієнтацій відбувається поступовий перехід від нижчого рівня розвитку до середнього та вищого рівнів, від егоцентричних цінностей та смислів до загальнолюдських, альтруїстичних й духовних, відповідно зростає й суб'єктність.

Отже отримані емпіричні дані в результаті проведеного формульованого експерименту доводять, що розвиток смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці можливий завдяки цілеспрямованому поетапному ціннісно-смислово-педагогічному впливу на юнацьку особистість, розвитку смисложиттєвої рефлексії та мотивації досягнення в юнаків і дівчат.

Перспективи подальшого дослідження полягають в детальній розробці методичних рекомендацій для працівників психолого-педагогічної служби навчальних закладів. Дані рекомендації будуть спрямовані на активізацію й ефективний перебіг розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат в умовах освітньо-виховного процесу, що сприяє успішній соціалізації юнацької особистості, її входженню у доросле життя активним суб'єктом діяльності, формуванню навички смис-

ложиттєвої рефлексії і розуміння себе, здатності свідомо обирати цілі та йти до них, усвідомлюючи власні цінності та сенс свого життя.

#### Література:

1. Авдеева Т.Г. Ценностно-смысловые ориентации личности руководителя: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Москва, 2011. 201 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн.2. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
4. Дмитерко-Карабин Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
5. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2005. 280 с.
6. Скрипкин А.А. Акмеологический смысл жизни как фактор эффективности самореализации студенческой молодежи: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13; ФДОГ ВПО «Рос. акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации». Москва, 2009. 169 с.

#### **Иванова О. В. Психолого-педагогическая программа развития смысловых ориентаций личности в юношеском возрасте**

*Статья посвящена освещению структуры и основных результатов проведения авторской психолого-педагогической программы развития смысловых ориентаций личности в юношеском возрасте. В результате проведения психолого-педагогической программы развития смысловых ориентаций в юношеском возрасте осуществлено сравнение показателей экспериментальной и контрольной групп и их динамики. Определены дальнейшие перспективы научного поиска.*

**Ключевые слова:** смысловые ориентации, юношеский возраст, развитие, формирующий эксперимент, результаты исследования.

#### **Ivanova O. V. Psycho-pedagogical program for the development of life centered values of a person during adolescence**

*The presented article covers and highlights the issues of structure and obtained core results of the author's psycho-pedagogical program for the development of life centered values of a person during adolescence. As a result of program implementation, there have been compared the indicators of experimental and control groups, and their dynamics. Prospects for further scientific research have been outlined.*

**Key words:** life centered values, adolescence, development, educational experiment, survey results.